УДК 378.6.091.31-027.22:37

Т.П. ДІДЕНКО

ПЕДАГОГІЧНА ПРАКТИКА ЯК ЗАСІБ ПРОФЕСІЙНОЇ АДАПТАЦІЇ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

У статті проаналізовано науково-педагогічні дослідження з питань адаптації студентів; розкрито сутність поняття професійної адаптації; висвітлено основні питання професійної адаптації майбутніх учителів у процесі педагогічної практики; виявлено типові труднощі, що виникають у студентів-практикантів під час педагогічної практики, та визначено шляхи їх подолання.

Ключові слова: *професійна адаптація, педагогічна практика, вищий педагогічний навчальний заклад, майбутній вчитель.*

Нинішній етап розвитку вищої педагогічної освіти в Україні характеризується пошуком нових ефективних форм і методів її організації. Важливе місце серед них посідає педагогічна практика, що має значні можливості для забезпечення готовності майбутніх учителів до професійної діяльності в сучасних школах, розвитку в них необхідних особистісних якостей. Тому проблема підвищення ефективності цієї практики як засобу професійної адаптації майбутніх учителів набуває особливої актуальності.

Останнім часом проблема адаптації студентів усе частіше стає предметом досліджень фахівців різних наукових галузей: філософії (Г. Андреєва, В. Андрущенко, І. Зязюн, Н. Ковальова, В. Кремень, В. Лутай, Г. Царегородцев та інші), соціології (М. Вебер, Т. Дичев, М. Лукашевич, В. Москаленко, В. Парето, М. Пірен, П. Сорокін, М. Шабанова та інші), психології (Ю. Александровський, Б. Ананьєв, Л. Виготський, І. Зимня, О. Леонтьєв, А. Петровський, П. Просецький, С. Рубінштейн, В. Семиченко та інші), педагогіки (Н. Бояринцева, О. Галус, О. Гура, М. Дьяченко, В. Загвязинський, Е. Зеєр, Л. Кандибович, В. Каширін, С. Митіна, І. Підласий, В. Сластьонін, І. Облєс, О. Соловцова, Є. Ткаченко, П. Третьякова, Н. Чайкіна та інші). Окремі питання застосування педагогічної практики як засобу професійної адаптації майбутніх учителів висвітлюються у працях таких науковців, як: Т. Білоусова, С. Гончаренко, О. Гребенюк, І. Зязюн, І. Ісаєв, В. Каширін, Л. Коростильова, В. Кулешова, Л. Подимова, В. Сластьонін, Т. Шестакова, О. Щербаков та інші. Проте ця проблема в сучасних умовах розвитку суспільства вимагає подальшого дослідження.

Мета статті – проаналізувати можливості педагогічної практики як засобу професійної адаптації майбутніх учителів.

Як свідчить аналіз наукової літератури, вчені пропонують різні підходи до визначення поняття професійної адаптації. Так, Я. Абсалямова розуміє її як складний процес пристосування фахівця-початківця до особливостей місця роботи та організації праці, в результаті якого відбувається повне оволодіння ним специфікою фахової діяльності, що включає систе-

© Діденко Т.П., 2013

матизацію набутих раніше й засвоєння нових знань, умінь та навичок, а також формування професійно важливих особистісних якостей [1, с. 7].

Н. Чайкіна вважає, що професійна адаптація – це процес взаємодії особистості та соціального середовища з метою досягнення такої відповідності між ними, що найбільшою мірою забезпечує ефективну роботу, розвиток колективу й особистісне задоволення [10]. Деякі науковці сприймають цю адаптацію як процес знайомства людини з її професією, освоєння нової соціальної ролі, професійного самовизначення, формування особистісних та професійних якостей, досвід самостійного виконання професійної діяльності й гармонізація взаємодій особистості з професійним середовищем [3; 7; 8].

Вагомий внесок у дослідження проблеми професійної адаптації фахівців-початківців зробив О. Мороз. Вивчаючи це явище на основі застосування цілісного підходу, автор виокремив у ньому такі специфічні та взаємопов'язані між собою компоненти: соціальний, соціально-психологічний, психологічний і власне професійний [5].

На основі врахування різних точок зору науковців зроблено висновок про те, що професійна адаптація – це складний динамічний довготривалий процес повного й успішного оволодіння людиною професією, під час якого відбувається звикання, пристосування фахівця до змісту й характеру нової для нього праці, її умов та організації. Про ефективність професійної адаптації свідчить формування в молодих людях нових установок, потреб, інтересів на основі засвоєння професійних цінностей, розвиток стійкого позитивного ставлення до своєї професії, вдосконалення фахових знань, умінь і навичок, становлення професійно важливих якостей. Як наслідок, це забезпечує готовність фахівця до успішної реалізації професійної діяльності. Основними характеристиками процесу професійної адаптації є такі: систематичність; доступна складність; тривалість; цілеспрямованість; динамічність; спрямовування на оволодіння специфікою фахової діяльності, тобто формування професійних необхідних знань, вмінь, професійних якостей особистості.

Як установлено під час проведення дослідження, одним із засобів професійної адаптації майбутніх учителів є педагогічна практика. Спрямування цієї практики на забезпечення педагогічної адаптації студентів відкриває перспективу для їхнього подальшого самовдосконалення і сприяє формуванню в них професійно-активного ставлення до роботи в школі. Важливо зазначити, що в процесі проходження педагогічної практики відбувається найбільш інтенсивне ознайомлення майбутніх учителів з усіма аспектами майбутньої професійної діяльності, виявляється критичне та осмислене ставлення до дисциплін, що вивчаються, включаються механізми педагогічної рефлексії, збільшуються можливості щодо повноцінної самореалізації, мобілізується їхній особистісний потенціал, розкриваються раніше приховані здібності кожного студента тощо. Причому залучення студентів-практикантів до різних видів педагогічної практики дає їм мож-

ливість комплексно ознайомитись із системою навчально-виховної роботи загальноосвітніх закладів, навчитися планувати й проводити уроки, брати участь у позакласних заходах, розвивати інтерес та прагнення до науково-дослідної роботи в галузі навчання й виховання школярів.

Як зазначають науковці, результатом професійної адаптації майбутніх учителів у процесі педагогічної практики є професійна адаптованість, яка характеризується, насамперед, позитивним психоемоційним станом майбутнього фахівця, а також його готовністю до професійної педагогічної діяльності, що виражається в позитивній внутрішній мотивації професійної діяльності, вміннях реалізації навчальної, науково-методичної й організаційно-виховної роботи, прояві професійної рефлексії й позитивного ставлення до професійного оточення, сформованості стійкої професійної Я-концепції [2; 4; 7].

Очевидно, що рівень професійної адаптації залежить від ступеня прояву студентами-практикантами таких важливих властивостей і особистісних якостей, як самостійність, ініціативність, творча активність, загальна спрямованість на педагогічну діяльність. Тому важливо грамотно з педагогічної точки зору спланувати організаційно-методичну систему керівництва педагогічною практикою студентів у контексті стимулювання в них розвитку цих якостей, а також цілеспрямованого розвитку кожного з компонентів професійної адаптації, що виявляється у відповідних позитивних змінах, зокрема таких: у стійкому бажанні вдосконалювати знання, вміння, навички, необхідні для педагогічної діяльності в школі; у прагненні долати труднощі у вирішенні професійних завдань; здатності синтезувати й узагальнювати психолого-педагогічні та спеціальні знання; в творчому й репродуктивно-творчому характері вирішення навчально-виховних завдань; у потребі аналізувати й контролювати свої дії тощо.

Слід зауважити, що на ефективність процесу професійної адаптації студентів-практикантів під час педагогічної практики значно впливають також відносини з педагогічним колективом школи. Як зазначають учені, відносини студентів та вчителів можуть складатися на таких рівнях:

– урівноваження, змістом якого є встановлення рівноваги між педагогічним колективом та студентом, який ознайомлюється зі специфікою діяльності, встановлює нові соціальні контакти;

– псевдоадаптація – зовнішнє пристосування при внутрішньому неприйнятті норм і цінностей середовища школи;

– пристосування – взаємне визнання колективом школи та студентом-педагогом ціннісних орієнтацій одне одного;

– уподібнення – процес, що характеризується повною психологічною переорієнтацією майбутнього фахівця [2; 3; 6].

Очевидно, що тільки в першому випадку можна стверджувати про успішність реалізації адаптаційного процесу. Важливо також зазначити, що під час проходження педагогічної практики студент на практиці стикається з основними як позитивними, так і негативними сторонами своєї майбутньої професійної діяльності. Як наслідок, кількість студентів стар-

ших курсів, які вирішили пов'язати своє майбутнє зі школою, є дещо меншою, ніж на молодших курсах. Однією з причин такої картини є те, що не всім студентам-практикантам вдалося успішно пройти перший етап професійної адаптації, який здійснюється під час педагогічної практики.

Дані багаторічних спостережень і аналізу звітів студентів про результати проходження практики дали змогу виявити типові труднощі, що виникають у студентів-практикантів. Так, з'ясовано, що значна частина старшокурсників слабо володіє технологією визначення мети в педагогічному процесі, а також відрізняються недостатньою розвиненістю аналітичних умінь спілкування як з учнями, так і з їх батьками, що, у свою чергу, затрудняє професійну адаптацію педагога-початківця. Зокрема, до цього ряду утруднень можна віднести: невміння встановлювати контакт зі школярами на початковому етапі роботи; відсутність навичок виробляти оптимальну стратегію й тактику в спілкуванні з класом; уповільнене реагування на зміну ситуації; невміння вибудовувати відносини та перебудовувати їх залежно від ситуації; невміння знаходити нестандартні прийоми у вирішенні проблемних завдань; нестача досвіду професійного спілкування та передачі власного емоційного ставлення; невміння перебудовувати характер відносин залежно від змін у виконуваних ролях тощо.

У процесі проведення дослідження було також виявлено, що більшість студентів-практикантів не володіють емпатією, тобто не можуть за зовнішніми проявами зрозуміти внутрішній світ дитини. У свою чергу, нерозуміння внутрішньої позиції учня пов'язано з тим, що в більшості випадків відносини з учнями мають формальний характер і будуються на ставленні суб'єкта до об'єкта діяльності. Крім того, аналіз конспектів уроків студентів-практикантів засвідчує, що у своїй професійно-педагогічній діяльності вони планують реалізацію переважно неформальної функції педагогічного спілкування. Інші ж функції спілкування (організаторська, пізнання іншої людини, комунікативна тощо) нерідко випадають з їхнього поля зору, а відсутність умінь орієнтуватися в зовнішніх проявах психічних станів учнів заважає педагогу-початківцю правильно організовувати процес спілкування, навчання та виховання учнівської молоді.

Слід зазначити, що виявлені труднощі студентів під час проходження педагогічної практики вимагають внесення відповідних коректив в організацію та зміст професійної підготовки майбутніх учителів. Зокрема, уникнути практикантам вищевказаних труднощів дають змогу включення в педагогічний процес ВНЗ різноманітних активних методів та форм роботи, наприклад, ділових і рольових ігор, тренінгів з педагогічного спілкування тощо.

Важливо також під час організації педагогічної практики, окрім оцінювання рівня професійної адаптованості студентів-практикантів, забезпечити активізацію їхньої самостійної професійно-пошукової діяльності. Цьому сприяє, наприклад, залучення їх до складання щоденників проходження педагогічної практики та індивідуальних планів оволодіння професійною майстерністю.

Висновки. На підставі вищевикладеного можна зробити висновок, що науково обґрунтована та проведена педагогічна практика сприятиме ефективній професійній адаптації майбутнього вчителя, що є необхідною передумовою його професійного становлення. Подальше дослідження буде спрямоване на пошук шляхів запобігання та подолання основних бар'єрів професійної адаптації майбутніх педагогів.

Список використаної літератури

1. Абсалямова Я.В. Професійна адаптація молодих викладачів іноземної мови до роботи у вищих технічних навчальних закладах : автореф. дис. … канд. пед. наук : 13.00.04 / Я.В. Абсалямова. – К., 2005. – 20 с.
2. Галус О.М. Професійна адаптація студентів в умовах ступеневого педагогічного вищого навчального закладу : монографія / О.М. Галус. – Хмельницький : Центр. ін-т післядипломн. пед. освіти АПН України, Хмельницьк. гуманітарн.-пед. акад., 2007. – 473 с.
3. Гузанов Б.Н. Профессиональная адаптация студентов профессионально-педагогического вуза при обучении рабочей профессии / Б.Н. Гузанов, А.С. Кривоногова // Психолого-педагогический журнал ГАУДЕАМУС / Тамбовск. госуд. ун-тет им. Г.Р. Державина. – Т. 2. – № 18. – С. 32–35.
4. Гура О.І. Професійна адаптація викладача вищого навчального закладу на етапі професійної підготовки: теоретико-методичний аспект : монографія / О.І. Гура, І.І. Облєс. – Запоріжжя : Класичн. приват. ун-тет, 2009. – 164 с.
5. Мороз А.Г. Профессиональная адаптация молодого учителя / А.Г. Мороз. – К., 1998. – 329 с.
6. Поваренков Ю.П. Психологическое сопровождение профессионального становления человека / Ю.П. Поваренков. – М., 2002. – 246 с.
7. Облєс І.І. Педагогічні умови професійної адаптації викладача вищого навчального закладу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / І.І. Облєс. – К., 2008. – 185 с.
8. Сластенин В.А. Психология и педагогика : учеб. пособ. / В.А. Сластенин, В.П. Каширин. – 8-е изд. – М. : Академия, 2010. – 480 с.
9. Соловцова Е. Адаптация при обучении профессии / Е. Солонцова // Народное образование. – 2004. – № 9. – С. 202–207.
10. Чайкина Н.А. Теоретический обзор по проблеме профессиональной адаптации / Н.А. Чайкина. – Полтава, 1988. – 56 с.

Стаття надійшла до редакції 13.08.2013.

Диденко Т.П. Педагогическая практика как способ профессиональной адаптации будущих учителей

В статье проанализированы научно-педагогические исследования по вопросам адаптации студентов; раскрыта сущность понятия профессиональной адаптации; отображены основные аспекты профессиональной адаптации будущих учителей в процессе педагогической практики; выявлены типичные трудности, возникающие у студентов-практикантов во время педагогической практики, и рассмотрены пути их преодоления.

Ключевые слова: *профессиональная адаптация, высшее педагогическое учебное заведение, будущий учитель.*

Didenko T. Teaching practice as a means of professional adaptation of future teachers

The article is devoted to the actual problem of increasing the effectiveness of pedagogical practice as a means of professional adaptation of future teachers. The author

substantiates that the important role in training future teachers takes the pedagogical practice possessing significant opportunities for adapting future teachers to the profession in modern schools.

On the basis of scientists' different perspectives it is concluded the professional adaptation is a complex of dynamic long-term process and successful, complete mastery of occupation. During this process specialists get accustomed to the meaning and nature of his new work, its conditions and organization.

The author notes that different factors influence the effectiveness of professional adaptation of future teacher such as formation of young people's new plants, needs, interests based on learning professional values; development of positive attitudes towards their profession; improvement of professional knowledge and skills, which are professionally important qualities, ensuring the readiness of students to the successful professional work.

The main characteristics of professional adaptation process are: systematicness, optimal level of complexity, duration, commitment, dynamism and focus on possessing specific professional activity that is the formation of the necessary professional knowledge, skills and professional qualities of an individual.

The article focuses on the analysis of specific problems that students face during their teaching practice. After analyzing the research, the author states that such difficulties include inability to determine the goal of pedagogical process and lack of developed analytical skills such as communication with students and their parents; understanding the inner world of a child. Besides, the author reveals difficulties which students meet during their teaching practice, that require appropriate adjustments to be made in organization and substance of future teachers training.

The author comes to the conclusion that the science-based teaching practice will improve the future teachers' adaptation, which is necessary for his professional development.

Key words: *professional adaptation, teaching practice, higher pedagogical school, future teacher.*